

UDK 01. (047). (Anton Melik) = 863
UDC 01. (047). (Anton Melik) = 20

OB ODKRITJU SPOMINSKE PLOŠČE PROF. DR. ANTONU MELIKU

Jurij Kuna ver*

Imam posebno čast, da v imenu Geografskega društva Slovenije spregovorim ob odkritju spominske plošče akademiku profesorju doktorju Antonu Meliku. Odkrivamo namreč spominsko ploščo človeku, ki se je iz skromnih barjanskih razmer povzpел v sam vrh slovenske in jugoslovanske znanosti, človeku, ki je svojemu narodu dal največ kar je mogel, to je svoje znanje, predvsem pa monografijo v več knjigah o svoji nadvse lepi in zanimivi domovini.

Anton Melik je v svojem bogatem in plodnem življenju ustvaril tudi druge vrednote, zaradi katerih ima neminljive zasluge. Bil je organizator in utemeljitelj slovenskega geografskega znanstvenega raziskovanja v okviru ljubljanske Univerze ter njegov vodja skoraj polnih 50 let. V tej vlogi je z zavidljivim delovnim zanosom ustvaril okrog 400 bibliografskih enot. Njegovo epohalno delo o Sloveniji pa je brez dvoma bilo tisto potrdilo, ki je Melika leta 1946 postavilo med slovenske akademike. Melik je izžareval tudi v družbenopolitičnem delu kot republiški poslanec od leta 1946 do 1958. Do leta 1961 je bil tudi član glavnega odbora SZDL Slovenije. Prek predsednika odbora za znanost v ministrstvu za prosveto in kulturo je postal leta 1953 (do 1954) predsednik Sveta za prosveto in kulturo Ljudske republike Slovenije. Seveda je bil Melik tudi dekan Filozofske fakultete in rektor ljubljanske Univerze. Na SAZU je opravljal pomembne dolžnosti tajnika razreda za prirodoslovne in medicinske vede, upravnika Inštituta za geografijo in urednika Geografskega zbornika.

Ko skušam predstaviti Antona Melika kot človeka in znanstvenika se zavedam težav življenjepisca, ki se skuša dokopati do globljih vzgibov za njegovo neobičajno življenjsko pot. Imel pa sem vendarle srečo, da sem ga osebno poznal kot njegov študent in mi je njegov lik še vedno živo pred očmi. Hkrati pa se zavedam, da je takšno osebnost težko v celoti zaobjeti v vseh njenih mnogoštevilnih odtenkih.

* Dr., docent Pedagoške akademije Univerze E. Kardelj v Ljubljani, Kardeljeva ploščad, 61000 Ljubljana, YU.

Anton Melik se je rodil na Novega leta dan leta 1890 tu, v Črni vasi na Barju. Osnovno šolo je najprej obiskoval na domačem Barju, pozneje pa v Ljubljani. Leta 1910 je maturiral in kmalu za tem odšel na Dunaj študirat zemljepis in zgodovino. Kaj je malega Melika privlačilo v obeh predmetih, ni mogoče zanesljivo ugotoviti, toda v teh hotenjih med takratnimi mladimi Slovenci ni bil sam. Morda so mu bili vzorniki učitelji v šoli, morda pa so mu domače Barje s svojimi posebnostmi in hribovita barjanska okolica ter mesto nedaleč od njegovega kmečkega doma vzbujali željo po odkrivanju sveta in resnice. Znano je, da je hodil peš v Ljubljano vsa leta njegovega ljubljanskega šolanja, kar za vsak dan ni majhna razdalja. Toda Melik se je ob tem kalil v vztrajnosti, ki jo je pozneje izkazoval pri vsakem znanstvenem delu. Kako zelo je cenil in gojil hojo kot osnovni pripomoček geografskega terenskega dela, priča naslednja zgodba. Nečak Ivan je svojemu otroku hotel prihraniti dolgo pešačenje do mesta in mu je kupil kolo. Stricu Antonu, ki je ob nedeljah rad zahajal na svoj nekdanji dom na žgance in domač kruh, se dolgo časa ni upal povedati. Ko se je vendar ojunal, je sprožil plaz negodovanja in prepričevanja, češ da je tudi sam pešačil vso mladost, kar mu zagotovo ni škodovalo. Ni dvoma, da se je že takrat razvila njegova velika ljubezen do domače zemlje in njenega človeka.

Dunajska leta so bila za Melika pomembna šola za dobro strokovno podlago, ki mu je koristila pri njegovem poznejšem znanstvenem delu. Tam je poslušal predavanja nekaterih slovitih geografov in zgodovinarjev. Toda Melik je imel odprto srce in glavo ne samo za golo strokovno vsebino, temveč tudi za širše probleme družbe. Morda je že iz srednješolskih klopi prinesel s seboj zavest, da nam nemško govoreči gospodar nikoli sam od sebe ne bo podaril večje svobode, predvsem politične in kulturne. Da se je za te pravice treba boriti, tudi s silo, če je treba. To je bilo obdobje Preporodovcev, ki se jim je pridružil tudi Melik. Bil je predvsem član Centralnega jugoslovanskega društva na Dunaju ter dopisnik revije Preporod. Zato se je skupaj z drugimi slovenskimi študenti znašel iz oči v oči z nemško-nacionalističnimi kolegi in pred njimi demonstriral pred dunajskim parlamentom za slovensko univerzo v Trstu. Melik zato tudi v času druge svetovne vojne ni ostal ravnodušen do naše revolucije, ki jo je podpiral kot član OF. Kot predsednik GDS in glavni urednik GV je ukazal kulturni molk, sam pa se je zaprl v svoja znanstvena razmišljanja. Strahote okupatorjevega terorja je doživel tako rekoč na svoji koži in z njim vred njegovi rojaki iz Črne vasi. Melikovi najožji sorodniki so postali žrtve enega največjih belogardističnih zločinov. Pod streli pušk so v Kozlerjevi gošči padli dva Melikova brata in še trije sorodniki.

Melik je zrasel v znanstvenika postopoma. Po študiju je bil najprej v Ljubljani in več drugih krajih srednješolski profesor geografije in zgodovine. Leta 1927 je postal univerzitetni docent geografije, kjer je nasledil upokojenega profesorja in prvega predstojnika geografske stolice Arturja Gavazzija. Prevzem teh dolžnosti ni bil slučajen, saj je Melik že pred tem napisal številne članke in nekaj šolskih knjig. Kar šest učbenikov geografije in zgodovine je napisal v skromnih osmih letih. Ze iz tega opusa je videti njegov sistematičen in racionalen način dela. Melik je bil že na začetku

svojega plodnega življenja nenavadno produktiven in je tak ostal do konca svojega življenja.

Še nekaj izžareva iz naslova njegovih zgodnjih del. To, čemur je bil zvest ves čas svojega življenja in dela. V ospredju njegovega zanimanja sta bili predvsem njegova ožja in širša domovina. Komaj leto dni po koncu 1. svetovne vojne je že izšla njegova Zgodovina Srbov, Hrvatov in Slovencev. Tej so nato sledile še druge zgodovinske in geografske knjige, največ o Jugoslaviji. Lahko si mislimo, kako pomemben je bil Melikov delež v zapolnjevanju velikih vrzeli v šolski in splošno izobraževalni literaturi takoj po ustanovitvi tako dolgo pričakovane svobodne države jugoslovanskih narodov. Značilna je tudi vsebina takratnih strokovnih člankov, ki jasno izžarevajo Melikovo politično delovanje in vizijo ter odprta vprašanja mlade države. To je razvidno že iz naslovov člankov v Ljubljanskem Zvonu, kot na primer »Narod, ki nastaja«, »Vprašanje narodno mešanih ozemelj«, ali pa »Moderna politična načela in naši obmejni spori«.

Melik je na Geografskem inštitutu pričel graditi trdno stavbo slovenske geografije. V letih pred 2. svetovno vojno se je njegov interes usmeril v študij slovenske dežele, ki jo je bilo treba geografsko odkrivati. In kaj mu je bilo bližje kot njegovo Barje. Kot dobri sin svoje rodne zemlje je svojo doktorsko disertacijo posvetil vasi in drugim naseljem na Barju. Nato se je lotil slovenskih podeželskih naselij, glavnega slovenskega mesta, vaške arhitekture kot sestavnega dela geografskega okolja in tako dalje. Kozolcu, tej značilni in markantni sestavini podeželskega pejzaža je posvetil samostojno študijo. Melik pa je izšel tudi iz šole, ki ji je bilo močno v ospredju zanimanja tudi zemeljsko površje. To smer so do takrat pri nas gojili, z izjemo Ferdinanda Seidla, skoraj izključno le avstrijski geologi in geografi. Melik je zato s svojimi študijami o poledenitvi alpskega sveta posebno Bohinja, Bleda in Soške doline postavil temelje slovenske kvartarne geomorfologije. Njegov zgled je bil tako močan in vabljen, da so mu sledili mnogi njegovi študenti. Prav tako globoko sled je pustil na področju raziskovanja razvoja reliefa v pliocenski dobi, posebno na Dolenjskem in Notranjskem. Malo je slovenskih pokrajin, kjer se poznejši raziskovalci reliefnega razvoja ne bi morali navezovati na poprejšnja Melikova dognanja, pa naj si bo to slovenski alpski svet ali pa Primorje. Tudi k Barju se je znova vrnil in razkril skrivnosti mostiščarskega jezera.

Vse to dokazuje, kako temeljit je bil pri svojem delu. Skoraj ni problematike, h kateri se ne bi znova in znova vračal, če jo je nekoč že načel. Melik se je enako ljubeče razdajal vsakemu posameznemu področju geografije kot dobri oče svojim številnim otrokom. Ta prispodoba je upravičena zaradi številnih področij njegovega delovanja v naši stroki. Ni bil samo začetnik poglobljenega raziskovanja na marsikaterem od njih, temveč tudi pobudnik zanj in s tem mentor svojim učencem. Melik je s tem povezoval slovensko geografsko znanost z razvojem drugod po svetu. To je bila najboljša podlaga njegovim naslednikom, da so se lahko kot predstavniki čeprav majhnega slovenskega naroda s svojimi imeni uveljavili v mednarodni teoretični literaturi na področju slovenske agrarne in naselbinske

strukture, razvoja kraškega površja in socialnogeografskih značilnosti tega dela Jugoslavije in Evrope.

Meliku in njegovi šoli lahko pripišemo prve ekonomskogeografske študije in karte Slovenije, ki izvirajo iz obdobja tik pred 1. svetovno vojno. Enako se je v obdobjih popisov s pomočjo svojih študentov temeljito loteval prebivalstvene problematike.

Pozneje je postavil tudi shemo gospodarskih rajonov Jugoslavije. Iz tega in drugih prispevkov je videti, kako živ je bil njegov interes za gospodarski razvoj Slovenije in Jugoslavije. Njegovi teksti niso bili samo analitični, ampak so vedno nakazovali tudi rešitve, kakor jih je videl kot geograf. S tem je v bistvu postavil temelje aplikaciji slovenske geografije.

Melikova aktivnost pri obravnavanju aktualnih razvojnih problemov je razumljiva, saj je imel za seboj obdobje borbe za narodovo politično-kulturno in gospodarsko samostojnost, iz katerega je odnesel nadvse bogate teoretične in praktične izkušnje. Še bolj kot po koncu 1. svetovne vojne je takorekoč že prve dni po osvoboditvi stopil v prve vrste mislecev in planerjev o nadaljnjem gospodarskem, politično-administrativnem in prostorskem razvoju naših pokrajin in mest. Navduševali so ga uspehi hitre povojne industrijske, naselbinske in prometne rasti. Posebno prometu je posvetil precej pozornosti, bodisi da je obravnaval prometni položaj pomembnejših mestnih naselij kot je Celovec ali pa Trubarjeve Rašice. Melik se je kot geograf najširšega obzorja v dobi, ki jo je doživljal, zavedal, da ne sme ostati neobdelan noben zanimiv, bodisi za družbo ali pa za temeljno znanje o lastni domovini pomemben geografski pojav. Geograf naj bi opozarjal na naravni potencial in možnosti njegovega izkoriščanja, vendar ne samo v ozkih političnih in pokrajinskih okvirih, temveč tudi širše. Zato ni čudno, da je bil profesor Melik član Društva za proučevanje in napredek pomorstva Jugoslavije in avtor več člankov o naši obali in jugoslovanskih lukah. Z enakim žarom, ko se je loteval čisto specifičnih problemov razvoja reliefa v daljnji preteklosti, je zmožeg obravnavati sodobni politični in gospodarski trenutek. Tudi v tem pogledu je profesor Melik zgled nam geografom, da bi znali pravilno razumeti in razlagati pomen slehernega geografskega pojava v prostoru in času. V tej nelahki nalogi Meliku, kot našemu vzorniku, vedno težje sledimo.

Najbolj trdno se je v slovenski geografiji in kulturi zasidral s svojim monumentalnim delom o Sloveniji. Iz njega veje odlično poznavanje občin geografskih pojavov in procesov, kar je temelj vsakega geografskega dela. Geograf z veliko začetnico je postal Melik prav s tem, da je znal povezati med seboj pestri mozaik elementov, ki v vsaki pokrajini sestavljajo celoto. To pa je umetnost, ki naj bi bila lastna vsakemu geografu, če naj se tako imenuje. Znova in znova nam bo to delo Antona Melika zgled, kako na področju lastne vede, pa tudi drugih ved, premagovati ozka nedialeksična, nekompleksna in nesintetična gledanja in pristope.

Melikova osebnost je s svojim velikanskim znanjem in opusom zbudila spoštovanje vse okolice. Toda bil je tudi navajen (preprostih) ljudi slovenskega ljudstva, ki se jim je nešteto krat približal na svojih geografskih poteh. Nepozabne ekskurzije so utrjevale vezi tudi med njim in njegovimi

Študenti, na seminarjih pa se je kalilo znanje. Melikovi študenti, asistenti, doktorandi in učiteljski kolegi so tudi bogata zapuščina, ki jo je poleg napisanih del zapustil za seboj, svojemu narodu in družbi v ponos.

Črna vas na Barju, 20. novembra 1982

**ON THE OCCASION OF THE UNVEILING OF THE MEMORIAL
TABLET TO PROFESSOR DR. ANTON MELIK**

Jurij Kunaver

(Summary)

This paper is the speech of the president of the Geographical Society of Slovenia on the occasion of the unveiling of the memorial tablet to Anton Melik in Črna vas in the Barje region (Ljubljana Marsh) near Ljubljana, on 20th November 1982. Academician Anton Melik, the father of modern Slovene geography, was born in Črna vas on 1. January, 1890. He studied geography and history in Vienna where he was involved in the political movement of the southern Slavs for independence, called Preporod. At first he was a secondary-school teacher, but from 1927 until his death he was head of the Department of Geography at Ljubljana University. He was president of the Geographical Society of Slovenia for a long time and chief editor of the *Geografski vestnik* and also a rector of the University of Ljubljana. His greatest achievements on behalf of Slovene culture and science were at first secondary school textbooks, and later, besides numerous scientific papers, a comprehensive geographical monograph on Slovenia in five volumes. Melik worked extensively in nearly all branches of modern geography, but he was especially productive and successful in glacial and karst geomorphology.